

KAZAK HALK AKINLARINDA (ŞAIRLERİNDE) RÜYA MOTİFİ

Dr. Metin ERGUN

Rus strateji değişikliği sonucunda oluşan yeni yapılanma, Türklük bilimi çalışmalarını da etkilemiştir. Özellikle Türkiyeli türkologların önüne yeni imkânlar çıkarmıştır. Bu imkânların iyi değerlendirilerek bir an önce mukayeseli çalışmaların yapılması gerektiği düşünülmektedir.

Bu mânâda Türk dünyası âşık şiiri üzerinde yapılacak mukayeseli çalışmaların Türk âşık tarzı şiir geleneğinin tarihini, kaynaklarını, yapısını ortaya koymasının açısından önemli olacağı görülmektedir. Mukayese yapabilmek için önce kaynakların ortaya çıkarılması gerekir. Bütün Türk dünyası âşık şiiri üzerinde yapılacak mukayeseli bir çalışma, saz şiiri araştırmacılarına yeni ufuklar açacaktır.

Âşık tarzı şiir geleneğinin Kazak Türkleri arasındaki temsilcileri cıravlar, akınlar, küyşiler, ânsiler, sal-seriler, cırşılar ve öleñşilerdir. Bizdeki âşık (Tarih içerisinde ozan)⁽¹⁾ tipinin yerinde Kazak Türkleri arasında yukarıda adı geçen tipler vardır. Bu tiplerin her birinin geleneği içerisindeki fonksiyonu farklıdır. Biz bunlardan sadece cıravlar ve akınlar üzerinde durmak istiyoruz.

Âşık tarzı şiir geleneğinin Kazak Türkleri arasındaki en eski temsilcileri cıravlardır. Cıravlar, sadece kahramanlık şiirlerini ve destanları (Batırlar cırı) "cırlarlar". Güzelleme türündeki şiirleri cıravlık geleneğinde bulamayız. Orduyla birlikte savaşlara katılırlar. Söyledikleri şiir ve destanlarla askerlerin ruhunu "köterirler"; askeri savaşa hazırlarlar. Onlar bu yönleriyle Anadolu-Türk âşıklık geleneğindeki "ordu şairleri"ne benzemektedirler. Cıravlar, halka iyi

davranmayan, ayrıcalık yapan hanların karşısına çıkıp onları tenkit ederler, doğru yola çağırırlar. Hanların "kengeçisi"dirler de. Savaş ve göçler yüzünden perişan düşmüş olan halkın yerleşmesine, yurt tutmasına yardım ederler. Halkın malını ve canını temin etmek, sınırları korumak hanların vazifesi olduğu kadar cıravların da vazifesidir. Cıravlar, müzik aleti olarak sadece kopuz (Kıl kopuz) çalarlar. Gelenek bozulduktan sonra dombıra çalan cıravlar da olmuştur. Onlar halk bilgesidirler; geçmişten ve gelecekten haber verirler. Bu yönleriyle Korkut Ata'yı andırmaktadırlar. Zaten gelenekte cıravlığın atası olarak Dede Korkut kabul edilmektedir.⁽²⁾

Gelenek içerisinde daha geç olarak ortaya çıkan akınların ise en büyük özelliği irticalen şiir söylemeleri ve aytısa (atışma) düşmeleridir. Bu yönleriyle akınlar, Anadolu-Türk âşıklarına benzerler. Onlar gibi şiirlerini irticalen söylerler ve atışmaya girerler. Akınların hikâye tasnif etme özellikleri de vardır. Bu hikâyelerin bir kısmı Arap ve İran menşelidir. Bir kısmı ise akınların kendi hayatları etrafında cereyan etmiş olaylardır. Daha ziyade güzelleme türünde şiirler söylerler. Az da olsa kahramanlık şiiri söyledikleri de olur. Fakat bu tür şiirleri, cıravları gibi uzun değil, oldukça kısadır. Akınları diğer tiplerden ayıran en büyük özellikleri aytısa (atışmaya) düşmeleridir.⁽³⁾ Aytısa, Anadolu-Türk âşıklık geleneğindeki atışmaya benzerdir. Bugün iki geleneğin arasında bazı küçük farklar olsa da, tarih içerisinde aytısa ile atışmanın aynı şey olduğu düşünülmektedir. Yapılacak mukayeseli bir çalışma bu birliği ortaya koyacaktır.

Kazak akınlık geleneğinde akın olabilmek dört şekilde mümkündür.

Bunlar sırasıyla şöyledir:

- a) Akınlığı düş yoluyla öğrenme, elde etme.
- b) "Bata" (Dua, iyi dilek) yoluyla alma.
- c) Atadan oğula öğrenerek akın olma.
- ç) Usta akınlıkların yanında çıraklık yaparak akın olma.⁽⁴⁾

Gelenekte akınlık, kutsal birşey olarak kabul edilir. Buna göre herşeyin, her sanatın bir piri, iyisi vardır. Akınlık geleneğinin piri olarak da Dede Korkut kabul edilmektedir.

Akın olmanın birinci şartı olan, rüya görme ve akınlığı bu yolla elde etme inancı Kazak akınlık geleneğinde oldukça yaygındır. Rüyada görülen nurani bir pir veya usta bir akın, rüyayı gören gence sıvı birşey içirir. Bazen de herhangi birşey içirmeden gelip gence akınlık hakkında bilgi verirler. Sonra da elindeki dombırayı gence uzatarak akınlığa davet ederler. Genç, rüyasında dombıra çalıp şiir söylemeye başlar.

Rüyada aşık (akın, bakışı) olma motifi, Anadolu-Türk aşıklık geleneğinde de oldukça yaygındır.⁽⁵⁾ Adeta her aşık rüya görerek aşık olmuştur. Bu motifi, Türkistan'da yaşayan diğer Türk boyları arasında da görmek mümkündür. Kırgız, Karakalpak, Özbek ve Türkmen aşıklık (bakışlık, cırşılık, cıravlık) geleneklerinde aşıklığın rüyada verilmesi motifi oldukça yaygındır.⁽⁶⁾ Yeri gelmişken -mevzuu fazla dağıtmamak için- bunlardan sadece Türkmen bakışlık geleneğinde görülen birkaç rüya motifini görelim.

Türkmen bakışlık geleneğinin önde gelen isimlerinden olan Çuval Bakşı'yla Doñ Bakşı'ya "bakışlık" rüyalarında verilmiştir. Bunlardan Çuval Bakşı'nın "Bakşı" olmasıyla ilgili rüya şöyle gelişmiştir: Bir gün Çuval Bakşı çobanlık yaparken bir ağacın gögesinde uyuyup kalır. O gün uykusunda bir rüya görür. Rüyasında kendisine "bakışlık" verilir. Çuval Bakşı, kendisini ağacın dibinde yarı

baygın bir vaziyette bulan babasına bu rüyayı şöyle anlatmıştır:

"Kaka... Düyn şo yerde uklap galıp dırın. Düşümde bir baba meniñ elime dutar berdi. Soñam bir kâse de suv uzatdı. İçdim, soñam aydıma gıgırdım velin, özümnden gıtdim. Sesim çoşup derya dolup akdı da düzi-dünyeni gark etdi, kaka... Menem içinde. Şovagt sen gel-diñ..."⁽⁷⁾ Yukarıda da belirttiğimiz gibi Çuval Bakşı'yı babası yarı baygın bir halde bulmuştur. Çuval, gördüğü rüyayı anlatınca babası da ona:

"Oğlum, sen çok güzel bir rüya görmüşsün. Adını Magtımğulı koymam boşuna değıl. Sen de adaşın gibi büyük bir şair veya "aydıncı-bakşı" olursun inşaallah. Peygamberler yorumu olsun. Amin"⁽⁸⁾ demiştir.

Çuval Bakşı (Asıl adı Magtımğulı), gördüğü bu rüyadan sonra iki-üç gün deli-divane bir halde dolaşmıştır. Ancak eline dutar verilince kendine gelmiştir. Çuval, dutarı alır almaz hemen çalmaya başlamıştır.

Yine Türkmen bakışlık geleneğinin önemli isimlerinden biri olan Doñ Bakşı (Asıl adı Durdı)'nın bakışı olması da görülen bir rüya ile ilgilidir. Yalnız burada rüyayı gören bakışımın kendisi değıl, babasıdır. Babası rüyasında önce Orazgeldi piri görür. Ondan "ak bata" alır. Sonra da oğlu Durdı'yı elinde dutarıyla görür. Bu rüyadan sonra Durdı, dutar çalıp şiir söylemeye başlar.⁽⁹⁾ Türkmen bakışlarıyla ilgili bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Altay ve Sibirya Türkleri'nin kayçılık geleneğinden de birkaç örnek vermek istiyoruz. Altay Türkleri destanları kaylayanlara "kayçı" derler. Kayçılar, destanları topşuur, komus (kopuz), jadgan vb. müzik aletlerinin eşliğinde kaylarlar; söylerler. Kayçılar, destanların dışında masal, efsane gibi mensür türlerle güzellere tarzındaki şiirleri de söylerler. Fakat esas olarak destanları ve kahramanlık şiirlerini söylerler.

Altay-Türk kayçılık geleneğinde de kayçılığın rüyada verilmesi motifi görü-

lür ve oldukça yaygındır. Halk kayçıların "eelü" (Kutsal) olduğunu düşünür. Onlarda mutlaka bir kutsallık arar. Hatta kayçıların kayları (destanları) "tayga eezi"nden (tayga, orman iyesi) veya "arjamı"ndan (orman iyesi) öğrendikleri düşünülür ve bu konuda, pek çok efsane anlatılır. Yine aynı şekilde kayçılara kayçılık yeteneğinin "tayga eezi" tarafından verildiğine dair de pek çok efsane anlatılmaktadır. Bilinen kayçıların birçoğuna kayçılık, "tayga eezi" tarafından rüyada verilmiştir. Meşhür Altay-Türk folklorcusu Sazon S. Surazakov'un Turaçak aymağa bağlı Suranaş "cut"ta yaşayan M.O. Kandarakov'dan derlediği şu bilgiler, bu motifin Altay-Türk kayçılık geleneğinde de olduğunu göstermesi bakımından yeterli olacağı düşüncesindeyiz.

"Bir ańçı taygada ańdap cürele, oduzında uyuktap cadarda, tujinde tayga eezi kelip, topşuurlap: "Kan Berge" dep çörçöp kaylagan. Tayga eezi üç kün kaylagan, ańçı üç konok uyuktap, bu çörçök-ti ukkan. Oygonıp kelerde, onı canında topşuur catkan. Ańçı, azyda kaylabaytan kiji, topşuurdı kohna alala, keneti-yin "Kan-Bergen" dep çörçöpti kaylay bergen. Onoń bu çörçöp ösko kayçılarga tarkagan".⁽¹⁰⁾

Altay Türkleri'nin kayçılık geleneğinde kayçıya, destanı (Kay çörçök) da rüyasında "tayga eezi" öğretir. Eğer kayçı destanı eksik anlatırsa, o gece rüyasına ya da destan kahramanı girip onu döver, ya da "tayga eezi" girer. Bu motifi Kırgız manasçılarında da görmek mümkündür. Altay geleneğinde kayın "eezi"nin topşuurun veya kopuzun içinde oturduğuna inanılır. Kayçı, kayı eksik anlatırsa iyesi rüyasına girip onu döver.

Altay kayçılık geleneğinde görülen kayçılığın rüyada verilmesi motifini Hakas hayçılık geleneğinde de görülür.⁽¹¹⁾

Rüya motifini Türkistan, Altay ve Sibirya'da yaşayan diğer Türk gruplarının şiiir geleneklerinde de görmek mümkündür.⁽¹²⁾ Asıl mevzuumuz Kazak Türklerinin akınlık geleneğindeki rüya motifini incelemek olduğu için burada bu kadar

örneğin yeterli olacağı düşüncesindeyiz.

Kazak Türkleri'nin akınlık geleneğinde rüyada akın olma motifi oldukça yaygındır. Gerçi Marksist ideolojinin hüküm sürdüğü devirde bu motif pek fazla araştırılıp incelenmemiştir. Hatta yasaklanmıştır. Devrin felsefesine inanan bazı akınların ağzından rüyada akın olma motifinin gerçek olmadığı propogandası da yapılmıştır. Nurkan Ahmetbekov, İsa Bayzakov, Sayadil Kerimbekov, Âbdığali Sarıyev gibi marksist ideolojinin hakim olduğu devirde yetişen bazı akınlar, bu propogandanın öncüsü olmuşlardır. Bununla birlikte rüyada akın olma geleneği diğer akınlar tarafından devam ettirilmiştir. Bu akınlar, rüyalarında ya nurani bir ihtiyarı (pir), ya da önceden yaşamış meşhür bir akını görürler. Akının rüyasında kuş olması veya bir topluluk huzurunda şiiir söylemesi gibi farklı karakterli rüyalar da vardır. Şimdi sırasıyla rüya görerek akın olan Kazak akınları ve rüyaları hakkında bilgi verelim:

ABİL AKIN: 1777 yılında Mańkıstav'ın Bozaşçı bölgesinde dünyaya gelmiştir. 1864 yılında 87 yaşındayken ölmüştür. Akın olmasıyla ilgili rüya şu şekildedir: "Murın cırav, Abıl'ın akın olmasını şöyle anlatmıştır:

Babam Señirbek, Abıl Akının evinde zergelik yaparken ona:

"Siz nasıl akın oldunuz?" diye sormuş. Abıl da:

"Otuz yaşlarımdayken bir gün sabaha doğru koyun otlatmaktan gelip uyuyup kalmışım. Uykumda bir adam, sulu birşey getirip ağzıma döktü. Onu yuttum. Uyanınca göğsümden "öleñ söz" (Şiiir)'ün kabarmaya başladığını gördüm. İşte o zamandan sonra akın oldum", demiş".⁽¹³⁾

Abıl'ın akın olmasıyla ilgili olarak Nurım Cırav'ın şu sözlerinde de kulak verelim: "Abıl'ın babası söylerdi, diye başlardı, sözüne Nurım. Türkmen Mah-tumkulu birinde şöyle demiş:

"Düşümde Abıl'la ve Karakalpaklar'ın Kañlı uruğundan Aktacı adındaki

akın kız ile birlikte oturup birşey içtik. Kız ile ben kâsenin içindekini içtik. Abil ise kâseyi olduğu gibi yuttu. Abil bizden sonra akın olur, fakat akınlığı bizden artık (ziyade) olur, demiş".⁽¹⁴⁾

BİRCAN SAL KOCAĞULULU: 1834 yılında Kökşetav'ın Aksarı ilçesinde bulunan Cökey gölü etrafında yaşayan bir obada dünyaya gelmiştir. Bu ilçenin günümüzdeki adı Stepnyak'tır. 1897 yılında 64 yaşındayken yine Stepnyak'a bağlı Carmav bölgesinde ölür. Mezarı hâlâ da-ha oradadır.

Kazak sal-serilik geleneğinin güçlü temsilcilerinden biri olan Bircan Sal'ın akın olması da rüya motifleriyle ilgilidir. Küçüklüğünden itibaren ölene, akınlığa meraklı olan Bircan, 16 yaşına gelince bir gün rüyasında akın sakallı bir ihtiyar görür. Bu nuranî pîr ona:

"Öleñ alasıñ ba, könek ip; hastalık alasın ba?" diye sorar. Bircan da:

"Atam Kocağul'un binbeşyüz cıkısı var. O bana yeter. Bana öleñ gerek" diye cevap verir. Bunun üzerine ihtiyar adam ona birşey içirir ve birden gözden kaybolur. Genç Bircan, uyanınca göğsünün öleñle dolduğunu, dilinin çözöldüğünü görür.⁽¹⁵⁾ İşte Bircan Sal, gördüğü bu rüyadan sonra akın olmuştur. Bununla birlikte Bircan, gördüğü bu rüyadan sonra akınlık tecrübesini artırmak için zamanın Kökşetav etrafının meşhûr akınları olan Şal, Söçe, Orınbay, Nurkey ve Toğcan'ın yanına giderek çıraklık da yapmıştır.

ALMACAN AZAMATKIZI: 1823 yılında Narın'ın Beketay-Beskaska bölgesinde dünyaya gelmiştir. Ölüm tarihi belli değildir.

Kazak "akın kız"larından olan Almacan Azamatkızı'nın akın olması şöyledir: Bir gün Almacan rüyasında Erpalvan evliya'yı görür. Erpalvan evliya, ona önce akınlık hakkında bilgi verir, sonra da şerbet içirip "söyle" der. Almacan ertesi gün sabah kalkınca şiir söylemeye başlar.⁽¹⁶⁾

BAZAR CIRAV OÑDASULI ÖTEMİSOV: Oldukça fakir bir ailenin çocuğu

olan Bazar Cırav, 1842 yılında Kazalının Köşerbay ilçesine bağlı Karak bölgesinde yaşayan bir obada dünyaya gelmiştir. Burası günümüzde Kızılorda vilâyetinin Karmakşı ilçesine bağlı "Lenin Avıl Soveti" dir. 1911 yılında 69 yaşındayken Özbekistan'ın Navai iline bağlı Üşkudık ilçesinde ölmüştür.

Kazak cıravlık geleneğinin son güçlü temsilcilerinden biri olan Bazar Cırav Oñdasulı'nın cırav olması da bir rüyaya bağlıdır. Cırav, henüz 15-16 yaşlarında bir gün çobanlık yaparken uyuyup kalmış. Bir rüya görmüş. Rüyasında ak sakallı, ak elbiseli, ak asalı nuranî bir ihtiyar gelip ona:

"Oğlum önüne mi vereyim, içine mi vereyim?" diye sormuş. Bazar da:

"İçime ver", demiş. İhtiyar gittikten sonra Bazar uyanmış ve şiir söylemeye başlamış.⁽¹⁷⁾ İşte Bazar'ın cıravlığa başlaması bu şekilde cıravlık, akınlık geleneğinin esas unsurlarından biri olan rüya motifleriyle olmuştur. Bazar, o günden sonra el el, oba oba dolaşarak akınlık yapmaya başlamıştır.

BAKTIBAY COLBARISULI: 1835 (Bazı kaynaklarda 1842) yılında Taldıkorğan vilâyetinin Karatal ilçesine bağlı "Ötebaydın Sazi" denilen yerde bir obada dünyaya gelmiştir. 1902 yılında 61 yaşındayken Baldırgan adlı yaylada ölmüştür.

XIX. yüzyıl Kazak akınlık-cıravlık geleneğinin önemli temsilcilerinden biri olan Baktıbay Colbarisulı da gördüğü bir rüya sonucunda akın olmuştur. Annesi ve babası Baktıbay küçükken öldüğü için, onu dayısı büyütüştür. Baktıbay, 11-12 yaşlarında bir gün çobanlık yaparken keçileri kurda kaptırır. Genç Baktıbay, dayısından korktuğu için evden kaçır. Bozkırda dolaşırken yeni göçmüş bir obanın külüne rast gelir. Çok üşüdüğü için o külün içine ayaklarını sokar. Çok geçmeden de uyuyup kalır. O gün, bir rüya görür. Rüyasında meşhûr Kaban Akın'ı görür. Kazak akınları tarafından evliya mertebesinde biri olarak kabul edilen Kaban Akın ona:

"Öleñ mi alırsın, kögen mi alırsın?" diye sorar. Baktıbay da:

"Öleñ alayım", der. Sonra Kaban Akın onun ağzına tükürüp "yut" der. Baktıbay da yutar. Ertesi sabah yarı baygın bir halde uyanan Baktıbay, dilinin çözüldüğünü, göğsüne öleñ, söz dolduğunu hisseder ve o günden sonra dombıra çalıp şiir söylemeye başlar. Meğer Baktıbay'ın uyuyup kaldığı yer, Kaban (Asıl adı Kabil İsa) Akın'ın torunlarının (uruğunun) çadırının ocağıymış. Bu kutlu ocak ona Kaban Akın'ın kabiliyetini, mirasını vermiştir. Baktıbay, bir şiirinde gördüğü bu rüyayı şöyle dile getirmiştir:

"Casımda cetim bolıp bezip kettim.
Kañgırıp aydalanı kezip kettim.
Tüsimde Kabeköñnen öleñ alıp,
Kızırğa bay kılatın kezikkeppin".⁽¹⁸⁾

ORINBAY BAYKOCAULI: 1816 yılında Kökşetav vilâyetinin Ayırtav ilçesinde doğmuştur. 1891 yılında doğduğu yerde ölmüştür.

XIX. yüzyıl akınlık geleneğinin başarılı temsilcilerinden biri olan Orınbay Baykocauli (Bertağıulu olarak da bilinir), çocukluğundan itibaren akınlığa meraklıymış, fakat ne dombıra çalabilirmiş, ne de şiir, öleñ söyleyebilirmiş. Sürekli akın meclislerine gider, akınları dinlermiş. 9 yaşındayken bir gün bir rüya görür. Rüyasında bir pirin elinden "bata"sını alır. Ertesi sabah uykusundan öleñ söyleyerek uyanan Orınbay'ın bu hali birkaç gün devam eder. Oğlunun bu deli-divane haline çok üzülen annesi, onu zamanın güçlü akını Şal Akın'ın yanına götürür. Şal Akın, bakar-bakmaz hemen Orınbay'ın derdini anlar ve "öleñ ayt oğlum" der. Orınbay da:

"Balası Bertağınuñ Orınbaymın,
Aldımda akın bar dep korınbaymın,
Moydanında ér adamnıñ kırık parız,
Öleñmen parızımdı orındaymın",

diye başlayan şiirini söylemeye başlar.

Bunun üzerine Şol Akın:

"Karavıl'ın son akını ne zaman gelecek derdim. İşte o senin oğul" der ve Orınbay'a batasını verir. Aytıs türünün güçlü ismi olan Orınbay'ın akın olması bu şekilde rüyasında gördüğü pirden aldığı "bata" ile olmuştur.⁽¹⁹⁾

SÜYİNBAŞ ARANULI: 1815 yılında Almatı vilâyetinin Cambıl ilçesine bağlı Karakıstak obasında doğmuştur. 1898 yılında 83 yaşındayken aynı yerde ölmüştür. Bazı kaynaklarda akının doğum ve ölüm tarihleri 1822-1895 olarak verilmiştir.

Muhtar Avezov'un tabiriyle "On toğuzınşı ğasırdığı Cetisuv akınlarının altın diñgegi" olan Süyinbaş, daha çocuk denilecek yaşlardayken akın olur. Akın olması şu şekilde olmuştur: Çocukluğunda bir gün bir rüya görür. Rüyasında ihtiyar bir adam yanına gelerek Ona:

"Öleñ alasıñ ba, kögen alasıñ ba?" diye sorar. Süyinbaş da "öleñ" alacağını söyler. Genç Süyinbaş, ertesi sabah uyanınca dombıra çalıp öleñ söylemeye başlar.⁽²⁰⁾

KULINŞAK KEMELULI: 1840 yılında Çimkent vilâyetinin Sozak ilçesine bağlı Cartıtöbe bölgesinde yaşayan bir obada dünyaya gelmiştir. 1911 yılında hacdan dönerken yolda ölmüştür. Doğduğu yere getirilip gömülmüştür. Mezarı hâlâ daha oradadır.

XIX. yüzyıl akınlarından olan Kulınşak da gördüğü bir rüya sonucunda akın olur. Kulınşak rüyasında Kıdır Ata (Hızır)'yı görür. Bu rüya şu şekildedir: Bir gün Kulınşak uyurken rüyasında Kıdır Ata'yı görür. Kıdır Ata ona:

"Kögen alasıñ ba, öleñ alasıñ ba?" diye sorar. Kulınşak, "öleñ" almak ister. Sonra Kıdır Ata, birdenbire gözden kaybolur. Genç Kulınşak, ertesi sabah uyanınca göğsünün şiirle dolduğunu, dilinin çözüldüğünü hisseder. O günden sonra dombıra çalıp şiir söylemeye başlar ve kısa zamanda bütün Türkistan'ın tanıdığı meşhür bir akın olur.⁽²¹⁾

ŞAŞUVBAY KOŞKARBAYULI: 1865

yılında Cezkazğan vilâyetinin Aktoğay ilçesine bağlı Konırat adlı bölgede bir obada dünyaya gelmiştir. 4 Mayıs 1952 tarihinde doğduğu yerde ölmüştür.

Şaşuvbay da rüya görerek, rüyasında "bata" alarak akın olanlardandır. Şaşuvbay'ın gördüğü rüya oldukça ilginçtir. Akın rüyasında kuşa döner. Şaşuvbay'ın gördüğü bu rüya şöyledir:

"14 yaşımdayken bir gün bir rüya gördüm. Rüyamda kuşa döndüm. Kuş olduktan sonra dağdan dağa uçup yemiş, üzüm yedim. İşte o düsten sonra ölen söylemeye başladım, akın oldum".⁽²²⁾

MURAT MÖNKEULI: 1843 yılında Gur'yev vilâyetinin Kızıkoğa ilçesine bağlı Karabav adlı yerde dünyaya gelmiştir. Beriş uruğundandır. Beriş içinde de Karatokay'dandır. 1906 yılında 63 yaşındayken ölmüştür. Mezarı Örlik'tedir.

XIX. yüzyıl Kazak akınlık geleneğinin önde gelen isimlerinden biri olan Murat Mönkeuli da gördüğü ilginç bir rüyadan sonra akın olmuştur. Murat Akın, gördüğü bu rüyayı Murın Cırav'a şöyle anlatmıştır. Murat Akın'ın bu sözlerini Kazak Türkçesi ile vermek istiyoruz:

"Bir küni tûsimde tûlken ciyin toy bolıp otırğan curt mağan: "Ölen ayt" dep davrıǵıstı. "Bilmeymin" degenime kulak aspadı. Sol cerde telpeğimdi kolıma alıp öleñge bastım. Oysansam tûsim eken. Erteñine tura sala öleñ aytıp edim, avzıma söz tûydektey tûse berdi. Sodan bılay öleñ aytatın bolıp kettim".⁽²³⁾

Gelenekte akınlığın babadan oğula geçme yoluyla da olabileceğini belirtmiştik. Bu usûl, Kazak halk akınlık geleneğinde oldukça yaygındır. Bu yolla akın olanlardan biri de **BOLMAN KOCABAYEV**'dir. Bolman Kocabayev akınlığı babası Kocabay Akın'dan öğrenmiştir. Kocabay da babası Taylanbay'dan öğrenmiştir. Karagandı-Cezkazğan bölgesi akınlarından olan (1880-?) Bolman Kocabayev babası Kocabay'ın (1854-1917) akın olmasıyla ilgili şu bilgileri vermiştir:

"Akem Kocabay iri akın edi. 1917 cılı

63 casında kaytıı boldı. Sol akem 15 casar kezinde tûsine onıñ akesi Taylanbay kirip, öleñ alasıñ ba, könek alasıñ ba degende, öleñ alam depdi. Sonda kulaǵına sıbızǵınıñ sarını bolıp öleñ estile bergen, oyana salıp dombıranı curt aldında kalşıldap tartıp öleñdi bögemey aytıp ketipti"⁽²⁴⁾

Akın Bolman Kocabayev, babasının akın olmasını bu şekilde belirttikten sonra "Birak, özım onday tûs körgenim cok" diyerek kendisinin akın olurken herhangi bir rüya görmediğini söyler.

Görüldüğü üzere Kazak halk akınlık geleneğinde rüya motifi, akınlığın rüyada verilmesi motifi oldukça yaygındır. Bu örnekleri daha da çoğaltmak mümkündür. Bu kadar örneğin yeterli olacağı düşüncesindeyiz.

NOTLAR:

1. Aşık tarzı şiir geleneğindeki problemleri tanımlardan biri de "Ozan"dır. Geleneksel bakış açısına göre ozanlar, Aşıkların atalarıdır, prototipleridir. Bu hükme varabilmek için bütün Türk dünyasının aşık tarzı şiir geleneğinin çok iyi araştırılması gerekir. Bugün, Türk dünyasının herhangi bir bölgesinde aşık tipine bu isim verilmediği gibi, bizim "aşık" adı altında topladığımız tipe karşılık Türklük âleminin hemen hemen her bölgesinde en az iki tip vardır ve ayrı ayrı isimlerle adlandırılmaktadırlar. Ve bu tiplerin gelenek içindeki fonksiyonları da farklıdır. Hatta, söyledikleri şiirler de tür ve tarz olarak aynı değildir. Buna makamların bile ayrı olduğunu eklememiz gerekir. Bu problemi başka bir yazımızda ele alacağımız için burada kısaca şunu belirtmek istiyoruz. Kanaatimize, bugün "aşık" adını verdiğimiz tipin tarih içerisindeki atası, protipi yalnızca ozanlar değildir. Ozan tipinin yanında başka tipler, başka terimler de olması gerekir. Hiç Attıla'nın ordusunda kahramanlık şiirleri ve destanları söyleyen tipler, bir pınar başında sevgilisine şiirler söyleyen tip aynı şey olabilir mi?
2. Cıravlar hakkında daha geniş bilgi için bkz. Esmagambet İsmailov, Akındar, Almatı 1956, 39-45.; Edige D. Tursınov, Kazak Aız Edebiyetin Casavşılardıñ Bayırǵı Ökilderi, Almatı 1976, 155-175; K. Ayımbekov, Halık Danalıǵı, Nökis 1968, 72-94.